

Herb Rzeszowa

Okres staropolski

Najważniejszym źródłem do dziejów własnych herbów są dla większości miast dawne pieczęcie. Rzadko dotrwały one do naszych czasów, ale zwykle zachowały się - oczywiście w różnym stopniu dokumenty, na których pieczęcie te były odcisnięte.

Tak jest i w przypadku Rzeszowa. Poszukiwania w różnych archiwach, pozwoliły ustalić, że w okresie staropolskim miasto Rzeszów używało (co najmniej) dwóch pieczęci. Starsza z nich odcisnięta była na dokumentach z XVI, XVII i XVIII w. Jednak gotycki napis w otoku pozwala przyjąć, że pochodzi ona jeszcze z XV wieku. Na pieczęci tej widnieje godło w postaci krzyża kawalerskiego o prostych ramionach.

Druga pieczęć, sądząc po renesansowym kroju liter, jest nieco późniejsza. Została ona odcisnięta na aktach z XVI wieku. Godło tej pieczęci stanowi także krzyż w typie krzyża kawalerskiego, ale bardziej subtelny w kształcie, o lekko wklęsłych ramionach. Wydaje się, że drobna różnica w rysunku krzyża, widoczna na tej pieczęci, jest efektem stylizacji związanej z epoką.

Ponieważ godło w postaci krzyża kawalerskiego występuje na pieczęciach rzeszowskich od XVI do XVIII w., a pośrednio udokumentowane jest dla XV w., w okresie późniejszym uległo heraldyzacji, więc nie może być wątpliwości, że herbem Rzeszowa co najmniej od XV wieku był krzyż kawalerski o barwie srebrnej (białej).

Czasy zaborów

W drugiej połowie XVIII wieku, już po pierwszym rozbiórce, herb Rzeszowa uległ poważnej zmianie. Stało się to ok. 1788 r., kiedy to cesarz austriacki Józef II zarządził uzupełnienie niektórych herbów lokalnych - w tym i rzeszowskiego - o dodatkowe elementy. Centralne miejsce herbu zajmował teraz postument ze schodkami (określany czasami jako mensa ołtarzowa), na którym położona jest otwarta księga oraz skrzyżowane: miecz i kaduceusz (laska Merkurego). Na frontowej ścianie postumentu umieszczona była tarcza z dotychczasowym godłem miasta - krzyżem kawalerskim. Wzdłuż postumentu i po jego bokach zwisały girlandy (festony).

W opisaney wyżej formie herb miasta pozostawał właściwie bez większych zmian aż do odzyskania niepodległości, z tym, że godło na postumencie (zawsze był to krzyż kawalerski, nigdy maltański) przedstawiane było niekiedy na tarczy, a niekiedy bez tarczy herbowej. Pewne zmiany jednak następowały, zwłaszcza - jak się wydaje - w III ćwierci XIX wieku.

Pierwszą modyfikację, polegającą na umieszczeniu nad tarczą z herbem królewskiej korony, można chyba wiązać z prowadzonym przez miasto w I połowie XIX w. procesem likwidacji stosunków dominialnych. Ich efektem było najpierw zaliczenie Rzeszowa do miast II klasy - królewskich (1821 r.), a następnie przyznanie statusu „królewskiego wolnego miasta” (1845 r.).

W drugiej połowie XIX wieku miasto używało przez jakiś czas na pieczęciach herbu złożonego. Tarcza sercowa (środkowa) z herbem miasta została tu nałożona na czteropolowy herb Galicji, Lodomerii, Księstw Oświęcimskiego i Zatorskiego.

Choć oficjalnie obowiązywał herb „józefiński”, zachowała się w mieście tradycja pierwotnego, staropolskiego wizerunku herbu. Pojawiał się on w płaskorzeźbach na budynkach, malowidłach oraz publikacjach, choć niekiedy błędnie przedstawiano godło, nadając mu kształt krzyża maltańskiego.

Gdy chodzi o barwy herbu w okresie zaborów, to nie ma wątpliwości co do II połowy XIX i początków XX wieku. Na licznych zachowanych zabytkach (m.in. witraże ratuszowe, sztandary, dyplomy honorowego obywatelstwa) tarcza wewnętrzna (z krzyżem) ma zawsze barwę błękitną. Pełny herb też najczęściej przedstawiany jest w błękitnym polu. Potwierdzają to uchwały Rady Miejskiej z lat osiemdziesiątych o chorągwi biało-niebieskiej i utrzymanych w takich barwach elementach umundurowania policji miejskiej.

Sytuacja komplikuje się, gdy chodzi o I połowę XIX wieku. Zabytki z barwnym herbem z tego czasu nie zachowały się. Nie wiemy więc, jaka była wówczas barwa pola - błękitna (jak w II połowie XIX wieku) czy czerwona, na co mogłyby wskazywać niektóre pieczęcie.

Herbarze austriackie z tego czasu przedstawiają pole herbu w obu kolorach; jedne w błękitnym, inne w czerwonym.

II Rzeczpospolita

Wydawać by się mogło, że herb „józefiński” wprowadzony przez zaborcę, zostanie zmieniony zaraz po odzyskaniu niepodległości. Tak się jednak nie stało i Rzeszów po 1918 roku nadal używał tego herbu.

Do pewnych działań w tej kwestii zmusiło władze miejskie polskie ustawodawstwo, które najpierw zabroniło używania państwowego orła polskiego przez instytucje niepaństwowe, a następnie dało możliwość miastom na używanie własnego herbu, zamiast herbu wojewódzkiego.

W marcu 1929 roku Rada Miejska przyjęła uchwałę, że królewskie wolne miasto Rzeszów ma w oznakach, pieczęciach, sztandarach, blankietach, szyldach, itp., zatrzymać dotychczasowy herb, zamiast herbu wojewódzkiego z orłem państwowym.

W marcu 1934 roku przyjęto uchwałę, że na urzędowych oznakach i pieczęciach Zarządu Miejskiego widnieć będzie „historyczny herb miasta Rzeszowa”. Wydaje się, że określenie „historyczny” oznaczało staropolską wersję herbu.

Uchwalono także wówczas pozostawienie dotychczasowej flagi miejskiej. Barwami miejskimi głosi uchwała są kolory biały i niebieski w dwóch (poziomych równoległych pasach o równej szerokości i długości, z których górny biały, dolny zaś niebieski.

W zbiorach Muzeum Okręgowego w Rzeszowie zachował się oficjalny, wiszący w latach trzydziestych przy wejściu do ratusza herb miasta. Przedstawia on herb „józefiński” umieszczony w czerwonym polu. Sam krzyż umieszczony jest na tarczy w polu błękitnym. Ta wersja herbu pozostała też nadal na pieczęciach miejskich. Sytuacja nie uległa zmianie aż do wybuchu II wojny światowej.

Po wojnie

Nowy ustrój wprowadzony po II wojnie światowej przyniósł zasadniczą zmianę realiów prawnych, społecznych i gospodarczych. Zlikwidowane zostały samorzady, które były głównym dysponentem i użytkownikiem herbów miejskich. Na pieczęciach miejskich pojawiło się godło państwowe.

Ponieważ w okresie PRL herby miejskie traktowano jako historyczny przeżytek, praktycznie brak z tego czasu uregulowań prawnych. Dopiero ustawa z 1978 roku „O odznakach i mundurach” określiła, że prawo ustanawiania herbów mają właściwe rady narodowe stopnia wojewódzkiego lub miejskiego. Jeszcze w jesieni 1944 roku niektóre obwieszczenia miejskie sygnowane były pieczęcią z okresu międzywojennego.

Po 1945 roku stopniowo zanikał herb Rzeszowa w wersji „józefińskiej”. Po tej dacie występuje on już rzadko i to zwykle w kontekście historycznym.

Wydaje się, że po raz pierwszy herb Rzeszowa w staropolskiej, uproszczonej formie, zastosowany został na oficjalnym dokumencie latem 1945 roku. Jest to projekt sztandaru 26 pułku artylerii przeciwlotniczej, uzgodniony z Wojewódzką Radą Narodową w Rzeszowie. Przedstawia on srebrny krzyż kawalerski w niebieskim polu. Można przyjąć, że herb w podobnej postaci obowiązywał aż do 1990 roku. Świadczą o tym różne źródła i wydawnictwa miejscowe. Publikacje wydawane poza Rzeszowem, również przedstawiają herb w wersji staropolskiej, ale pole tarczy herbowej dają mu czerwone lub błękitne.

Sytuację prawną herbów miejskich zmieniły przemiany ustrojowe i restytucja samorządów. Ustawa o samorządzie terytorialnym z marca 1990 roku zezwoliła samorządom na podejmowanie uchwał w sprawie herbów.

[Uchwała Rady Miasta Rzeszowa Nr IV/18/90](#) z 30 sierpnia 1990 r. stanowi, że herbem miasta jest srebrny krzyż kawalerski w niebieskim polu.

*Na podst. książki Jerzego Majki
"O herbie Rzeszowa"*